

Prefață

Conservarea bunurilor culturale constituie una din principalele funcții ale muzeului. Cu toate acestea, pentru un observator al vieții noastre muzeale, nimic nu lasă să transpară o asemenea funcție. Neimpusă de vreun act normativ (legea ocrotirii este lacunară, confuză și inadecvată scopului urmărit), nici măcar de un ipotetic cod deontologic, conservarea nu îndeplinește funcția care-i revine ca factor major al activității de ocrotire a patrimoniului cultural național. Așa se explică cum devin bunurile culturale victimele condițiilor naturale și ale factorului uman. Atât pentru ceea ce acesta ar trebui să facă și nu face, cât și pentru ceea ce face și nu face cum trebuie, ori de câte ori folosește, manipulează, expune sau depozitează bunurile de păstrarea, de care ar trebui să răspundă.

Despre obligația, care incumbă celor care slujesc muzeul, de a proteja patrimoniul pe care-l au în primire și despre cum anume să o facă, s-a scris foarte puțin. Dar, înclin să cred că nu absența cunoașterii explică modul inadmisibil în care este tratat patrimoniul, ci indiferența totală față de problemele păstrării lui. Există, în acest sens, două excelente lucrări care sintetizează experiența mondială în acest domeniu: *Normele de conservare* și *Normele de restaurare* (edițiile 1980 și 1982, nu caricaturile de norme editate ulterior), din păcate, complet ignorate ca, de altfel, și activitățile la care se raportează.

Rostul acestei lucrări are o țintă precisă: să fie un ghid pentru toți cei care în muzee, biblioteci, centre de cultură răspund de starea patrimoniului: muzeografi, deopotrivă cu conservatorii, restauratorii sau cu cei care conduc aceste instituții. Lucrarea își propune să fie, în primul rând, un instrument de lucru, cât mai complet cu putință, care să folosească celor interesați și în care aceștia să găsească răspunsuri foarte numeroaselor probleme pe care le ridică păstrarea bunurilor culturale.

Ea își propune, de asemenea, să fie și un instrument de studiu pentru cei care se pregătesc să devină conservatori. În acest domeniu s-a scris extrem de puțin, nesemnificativ, cei care încearcă să învețe nu au posibilitatea, dacă nu cunosc limba engleză, iar formele de pregătire nu pot oferi cunoaștere în acest sens, dominate fiind de improvizații.

Din aceste cauze, am dorit o lucrare cât mai completă, cu un suport științific suficient de explicit, cu o prezentare a tuturor factorilor de alterare și a mecanismelor prin care aceștia acționează, cu raporturile de cauzalitate, cu principiile în lumina

căroră trebuie intervenit, cu indicațiile metodologice necesare, precum și cu toată paleta măsurilor. Și, ori de câte ori a fost necesar, am prezentat și motivația intervențiilor, întrucât aceasta este un factor cheie în aplicarea oricărei măsuri sau program.

Evident, în lucrare există și câteva capitole care au corespondență în domeniul științific de mult consacrate: *umiditatea, temperatura, lumina* etc.. Tratarea acestora s-a făcut cu multă prudență. Despre fiecare din aceste subiecte se pot scrie și chiar s-au scris tomuri. În lucrare am abordat însă doar acele aspecte care sunt necesare înțelegerii măsurilor preventive, menite să neutralizeze acești factori care se întâmplă să fie și principalii factori dăunători. Nu de puține ori, în tratarea acestor teme se abuzează, unii autori încărcând lucrările cu un balast științific, e adevărat interesant, dar nu neapărat necesar, lipsit de relevanță pentru problemele în cauză. Cine dorește cunoștințe suplimentare despre lumină, temperatură sau umiditate se poate adresa unei vaste game de lucrări, de la cele mai puțin pretențioase, cum sunt manualele de liceu, până la articole tratate savant în enciclopedii.

Am căutat, de asemenea, să prezint acest strict necesar în termenii cei mai accesibili, cu puțință, tuturor categoriilor de cititori. Am considerat, de asemenea, că stilul comunicativ și discutarea problemelor prezentate sunt cele mai lesnicioase forme pentru înțelegerea problemelor, de stabilire a unor canale de comunicare între cititor și autor.

În lucrare am introdus un capitol consacrat unei probleme *quasi* necunoscute, care depășește sfera strictă a conservării și a cărei absență generează numeroase disfuncții în funcționarea muzeului: tematica de proiectare. Aceasta este o lucrare care trebuie elaborată de muzeu sub forma unui *summum* de condiții în lumina căroră proiectantul trebuie să realizeze o clădire nouă sau să adapteze funcțional alta veche. Este vorba de forma, dimensiunile, modul de așezare a spațiilor, realizarea acestora potrivit cu funcțiile pe care le vor îndeplini, circulația, amenajările funcționale, instalațiile etc.

De obicei, muzeul lasă aceste probleme la latitudinea proiectantului care însă, din păcate, nu este în măsură să le soluționeze în mod corespunzător. De altfel, aceasta este problema și a altor clădiri publice cum sunt școlile, bibliotecile, spitalele etc.. Utilizatorii acestora deplâng deseori lipsa de funcționalitate a clădirilor realizate astfel, fără să știe măcar ce parte de vină le revine.

Deci, capitolul respectiv încearcă să vină în sprijinul muzeului, arătând, în acest sens, care sunt problemele, cum trebuie redactată o tematică, ce fel de informații trebuie date arhitectului proiectant pentru ca acesta să realizeze nu o clădire oarecare ci una care să corespundă cât mai deplin numeroaselor și specificelor funcții ale muzeului.

În lucrare am consacrat capitole speciale unor probleme, mai particulare, considerând din aceste motive, că este mai bine să fie tratate separat, cu atenție: conservarea memoriei audio-vizuale și a descoperirilor arheologice. Am avut, de asemenea, în vedere și faptul că în aceste domenii nu s-a scris nimic, și că cei care ar dori să facă astfel de lucrări nu ar avea pur și simplu cui să se adreseze, pentru a obține informațiile necesare. Ambele conțin clase de bunuri care, nu numai că întrunesc atribuțiile unor colecții cu valoare și semnificație deosebite pentru istoria și civilizația poporului nostru, dar prin structură, compoziție și anumite particularități, sunt foarte vulnerabile la acțiunea agresivă a factorilor mediului ambiant.

Dacă afirmăm că memoria audio-vizuală (clișee, fotografii, benzi etc.) este neglijată în muzee, nu spunem un lucru nou, deși în acest caz efectele sunt dezastruoase, dacă ne gândim că fiecare clișeu sau fotografie constituie întotdeauna un unicat și că rata degradării acestora este foarte rapidă. Și mai prost stau lucrurile cu colecțiile de clișee pe sticlă, care se exfoliază și cele pe suport de nitrat de celuloză, care se descompun „*văzând cu ochii*”.

În ceea ce privește conservarea preventivă a descoperirilor arheologice, am insistat pe măsurile care trebuie luate în momentul decopertării acestora pentru că aceasta este faza cea mai critică din întreaga cercetare arheologică. Este vorba de un minimum de intervenții, relativ simple și fără condiționări materiale speciale, inaccesibile. Succesul acestor măsuri va depinde de felul în care se va stabili imediat, pe șantier, care sunt materialele la care trebuie păstrat intact conținutul de apă cu care acestea sunt scoase din pământ, la care din ele aceasta trebuie eliminată sau neutralizată și, în sfârșit, cele la care conținutul de umiditate trebuie lăsat să intre în echilibru cu *U.R.* ambientală. Dacă se va proceda astfel, nu vor mai exista probleme privind salvarea descoperirilor de natură organică și nici finaluri tragice, ca în cazul papirusului de la Mangalia.

În sfârșit, țin să menționez aici și faptul că am acordat ceva mai mult spațiu măsurilor privind prevenirea focarelor de incendiu. Este un capitol cu atât mai necesar cu cât, un astfel de focar poate induce efecte devastatoare asupra unei mari părți a patrimoniului și, pentru că, în general, aceasta este o activitate bântuită de formalism, remarcabilă prin absența măsurilor de ordin preventiv. Spiritul în care a fost redactat acest capitol izvorăște din convingerea că focul nu este o fatalitate, că el poate fi prevenit în mod absolut dacă se acționează împotriva tuturor factorilor de risc. De aici și accentul pus pe programul preventiv și nu pe cel de combatere. Am evitat încărcarea memoriei cititorului cu detaliile tehnice ale principiilor de funcționare a diferitelor sisteme de alarmare, atât pentru securitate, cât și P.S.I., pentru că nu folosește cu nimic conservatorului. Alegerea unui sistem de alarmare, este o problemă de specialitate. Alegerea trebuie să o facă specialistul și nu conservatorul, pe baza unor date sumare.

Am insistat, de asemenea, mai mult, asupra depozitării nu numai pentru că este una din problemele fundamentale ale conservării preventive ci și pentru că tipodimensionarea este imposibil de aplicat, fără cunoașterea amănunțită a metodologiei de realizare.

Sperăm că lucrarea își va atinge țelul propus, că va fi, într-adevăr, instrumentul de care este nevoie, asigurând cota de cunoaștere necesară asistării competente a patrimoniului cultural național.

Mulțumim anticipat tuturor celor care ne vor semnala eventualele lacune, sau, de ce nu, inadvertențe, pentru a le corecta într-o viitoare ediție. Nu trebuie uitat că lucrarea constituie un început și, ca orice început, este dificil, câteodată deosebit de dificil. De altfel, ca o primă încercare de acest fel din lume care tratează unitar, într-o formă globală și integrată, totalitatea problemelor conservării preventive, lucrarea este susceptibilă de îmbunătățiri.

Pe de altă parte, ținem să prevenim cititorii că, deși am încercat să elaborăm o lucrare cât mai completă, aceasta are, prin forța lucrurilor, un caracter oarecum extensiv. Conservarea preventivă este un domeniu vast. În mod sigur, cititorii nu vor găsi răspunsuri detaliate la unele sau altele din problemele care-i pot interesa mai

mult. Cartea, deși conține esențialul problemelor tratate are, din această cauză, un caracter de generalitate, ușor de înțeles. Astfel, despre iluminat sau umiditate s-au scris până acum zeci de studii, dar noi nu puteam face loc puzderiei de amănunte sau aspecte particulare, toate interesante, care se găsesc în aceste studii. Mențiune, de altfel valabilă, și pentru alte capitole ale lucrării.

Mulțumesc și pe această cale, în modul cel mai călduros, doamnei Dalvina Licsandru (chimist) și domnului Geo Niculescu (fizician), pentru ajutorul acordat prin lecturarea lucrării, pentru intervențiile și sugestiile făcute, cu o competență care le este caracteristică.

Mulțumesc de asemeni domnului Dan Matei, directorul CIMEC a cărui deosebită înțelegere a scos din impas redactarea finală a lucrării.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, mulțumirile mele se adresează și domnului Mircea Dumitrescu, directorul Centrului de Perfecționare a Ministerului Culturii, căruia această lucrare îi datorează foarte mult. Înțelegerea și îndemnul domnului Dumitrescu au făcut posibile cele peste șapte luni de eforturi continui pentru redactarea acestei lucrări. În sfârșit trebuie spus că, în mod sigur, cartea nu ar fi văzut lumina zilei dacă la cele menționate mai sus nu s-ar fi adăugat și efortul Centrului de Perfecționare, pentru editarea ei.

Prefața la ediția a doua

Au trecut doar patru ani de la publicarea acestei lucrări și iată, apare o nouă ediție. Probabil că cititorii își vor pune întrebarea cât de necesară era această nouă ediție și, dacă, în acest interval, cunoașterea în domeniu a evoluat atât de mult încât să facă necesară o nouă ediție. Nu. Cunoașterea în acest domeniu evoluează, de obicei, lent și este de multe ori ne semnificativă. Cu toate acestea, revizuirea era necesară. Iar no-utățile care au impus-o au izvorât din asimilarea rezultatelor unor cercetări recente, adâncirea și recorelarea vechilor cunoștințe, din asocierea unor cunoștințe, fără legă-tură aparentă între ele, ca și din folosirea logicii.

Pe această bază, am reușit în 2003 ceea ce nu putusem să fac în 1999: prezenta-rea unui program de măsuri împotriva factorilor fizico-chimici ai mediului ambiant, în fapt factorii care provoacă marea majoritate a formelor de degradare, a unui pro-gram mai complex și mai articulat, mult mai adecvat problemelor, pe care acești fac-tori le pun. Printre altele și faptului că efectele acțiunii lor sunt aproape întotdeauna ireversibile, ceea ce înseamnă că, odată apărute, numai pot fi înlăturate, orice s-ar încerca în acest sens.

Ce aduce nou, totuși această ediție?

1 - Folosirea în explicarea inevitabilității proceselor de degradare a celei de a doua legi a termodinamicii. Aceasta ne poate ajuta să înțelegem mai ușor etiologia acestor procese și să găsim modalități pentru prevenirea acțiunii lor.

Cea de-a doua lege a termodinamicii spune că materia, deci și bunurile culturale, are tendința înnăscută de a se descompune pe calea unor procese chimice *spontane*, ceea ce determină instabilitatea ei chimică. De aici tendința bunurilor culturale de a intra în reacții chimice cu anumite elemente din mediul lor ambiant: umiditatea, oxi-genul, gazele reactive etc. Au loc, astfel, reacții chimice, procese mai exact, care conduc la degradarea bunurilor culturale, ca rezultat al interacțiunii dintre doi factori: pe de o parte, tendința materialelor spre descompunere chimică și, pe de altă parte, acțiunea factorilor fizico-chimici menționați mai sus. Trebuie spus că rata proceselor chimice de descompunere va fi stabilită atât de concentrația factorilor reactivi, men-ționați mai sus, cât și de intensitatea sau de energia factorilor de activare, respectiv de temperatură și lumină. Cu alte cuvinte, degradarea va fi cu atât mai rapidă cu cât

umiditatea va avea valori mai crescute, temperaturile vor fi mai mari, va fi mai multă lumină și mai multe molecule de gaze reactive. Dacă prin aceasta se va înțelege că un număr mai mare de molecule de apă, sau mai multe grade de temperatură, înseamnă degradarea accelerată a obiectelor, atunci se va pricepe și rostul măsurilor preconizate în acest sens: umiditate mai mică în sălile și depozitele muzeelor, mult mai puțină căldură, puțină, sau de loc, lumină. Acesta este, în fond, înțelesul măsurilor care trebuie luate împotriva factorilor fizico-chimici ai mediului ambiant.

2 - Folosirea conceptului de bun cultural vulnerabil. Vulnerabile sunt bunurile care, fiind mai sensibile, sunt susceptibile, în raport cu alte bunuri, de o evoluție mai rapidă a proceselor de degradare. Colecțiile de ziare, documentele, grafica, cartea, fotografia, clișeele, filmele cinematografice, benzile magnetice, video și audio, pielea, textilele etc. fac parte din această categorie. Cei familiarizați cu structura și compoziția patrimoniului cultural național vor deduce, din această enumerare, cât de mare este partea lui vulnerabilă (cea mai mare parte) și cât de dificilă este păstrarea lui intactă.

Folosirea termenului de „bun cultural vulnerabil” a fost impusă de nevoia de a departaja bunurile culturale, deosebit de sensibile, de masa celorlalte, pentru ca măsurile de protecție ale acestora să fie în concordanță cu această particularitate. Ori, parametrii microclimatici, să le zicem standard, stabiliți cel puțin până în prezent, **UR 50% - 65%, t 18- 22/24° t (I)**, aceiași pentru toate clasele, nu țineau seama de aceste diferențe. Cum să păstrezi, în aceleași condiții, hârtia, care este atât de fragilă și lemnul sau ceramica, mult mai robuste? Mai mult chiar! Există și alte motive care impun adoptarea unor măsuri adecvate pentru acest gen de materiale. După cum se știe, hârtia constituie substratul material al colecțiilor de ziare, documentelor (arhive întregi), cărții și fotografiei, care alcătuiesc o mare parte a moștenirii culturale. Ori, aceste colecții nu sunt compuse din curiozități, din opere de artă, sau din bunuri de folosință ci sunt aproape singurele purtătoare ale informațiilor privind istoria și evoluția civilizației umane de-a lungul existenței sale. Ceea ce le conferă o valoare documentară, pe care nici un alt gen de bun cultural nu o egalează. Și, se înțelege că, din această cauză, trebuie să avem o grijă deosebită pentru conservarea lor. De aici și necesitatea particularizării condițiilor microclimatice de care acestea trebuiau să beneficieze. Acestor argumente li se mai adaugă încă unul: starea de conservare a hârtiei, ca de altfel și a celorlalte bunuri vulnerabile, se modifică aproape exclusiv prin procese chimice. Ori, acestea sunt remarcabile pentru nocivitatea lor, întrucât induc transformări de substanță, ireversibile (decolorarea, fragilizarea generalizată etc..)

3 - Introducerea unui capitol nou în care sunt prezentate mecanismele degradării: de ce se degradează bunurile culturale, factorii care o provoacă, natura proceselor care fac efectivă degradarea și, în sfârșit, efectele acestora. Prezentarea este necesară pentru înțelegerea mecanismelor degradării și pentru promovarea măsurilor de conservare preventivă, ca singura alternativă pentru salvarea patrimoniului cultural național. Credem, de asemenea, că, doar în măsura în care cititorul se va familiariza cu aceste probleme, va fi apt să înțeleagă și rostul aplicării măsurilor deosebit de severe de condiționare microclimatică, pe care le preconizăm în cuprinsul acestei lucrări.

Am acordat, de asemenea, ceva mai mult spațiu proceselor chimice, datorită contribuției acestora în etiologia degradării:

- reprezintă cea mai mare parte a proceselor care afectează integritatea bunurilor culturale;

- sunt procesele care provoacă bunurilor vulnerabile efectele cele mai dăunătoare;

- reprezintă mecanismul de degradare, aproape exclusiv, al hârtiei.

4 - Prezentarea mai multor „module” microclimatice, mai nuanțate și mai adaptate particularităților colecțiilor. Astfel va exista un regim microclimatic pentru colecțiile vulnerabile și un altul pentru celelalte materiale, unul pentru depozitare altul pentru sălile de expoziții etc. Noutatea absolută în acest sens o constituie însă reducerea semnificativă a U.R. și a t : **U.R.** → **30% - 40% (maximum)**, **t.** **1° - 3°C** pentru depozitarea obiectelor vulnerabile. După cum se observă, noi preconizăm, față de standardele încă în vigoare (**U.R. 50%-65% și t 18 - 22/24°C**), valori ale U.R. și t mult mai mici, deși scăderea U.R. induce o oarecare rigidizare a materialelor organice flexibile (procesul este totuși reversibil). Aceasta este, însă, singura cale prin care poate fi redusă rata proceselor chimice care au un efect devastator asupra bunurilor culturale vulnerabile.

5 - Prezentarea factorilor fizico - chimici, cei mai importanți factori de deteriorare, potrivit funcțiilor pe care le îndeplinesc în cadrul mecanismelor de degradare, adică în factori de reacție (umiditatea, oxigenul și gazele reactive) și de activare (t și lumina). De asemenea, măsurile de protecție împotriva umidității și temperaturii nu vor mai fi prezentate separat, ci într-un capitol comun. De ce să fie expuse separat măsurile împotriva umidității, de cele ale temperaturii, dacă acești factori acționează de multe ori interdependent? Nu modifică t valorile U.R.? Nu creează efecte deosebit de severe bunurilor vulnerabile asocierea unor valori mari ale U.R. și t ? Nu se reduc mult aceste efecte dacă se scad, fie valorile U.R., fie cele ale t , deși cel mai bine ar fi să se scadă ambele în același timp?

6 - Subliniez că și această ediție tratează problemele extensiv, ceea ce-i imprimă un caracter, oarecum, mai general. Este imposibil ca, în 400 de pagini, să abordezi detaliat toate problemele de conservare pentru un mare număr de categorii de bunuri, atât de diferite din toate punctele de vedere. Detaliile care lipsesc se regăsesc în paginile literaturii de specialitate ca și în studiile consacrate diferitelor clase de bunuri, încât consultarea acestora devine obligatorie pentru formarea unui bun conservator. Poate că o nouă ediție, în două volume, va oferi cititorilor interesați, mai multe răspunsuri.

7 - În sfârșit, toate capitolele cărții au fost revizuite atent, completate, îmbunătățite din punct de vedere al expunerii sau al argumentării, mai cu seamă partea privitoare la măsurile de protecție.

Singurul capitol care nu are întinderea pe care o cere importanța sa este degradarea biologică. S-a mai „umbat” și la acest capitol dar nu atât de mult pe cât ar fi fost necesar pentru că este un domeniu strict specializat, pe care nu-l stăpânesc. De aceea, tratarea dăunătorilor biologici ai bunurilor culturale, a măsurilor de prevenire și de combatere, rămâne de redactat de un biolog familiarizat cu toate aspectele pe care le prezintă degradarea biologică, specifică bunurilor culturale.

În sfârșit, în încheierea acestei prefete, țin să exprim mulțumirile mele domnului Mircea Dumitrescu, directorul Centrului de Pregătire și Formare a Personalului din Instituțiile de Cultură, a cărui înțelegere deosebită a făcut posibilă și cea de a doua

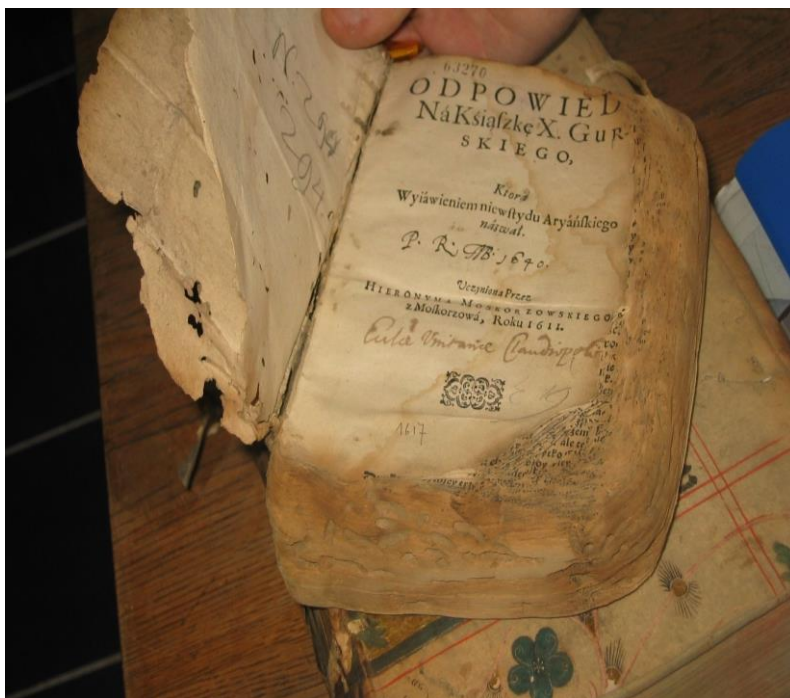
ediție. Cu atât mai mult cu cât, vremurile grele fac aproape prohibitive costurile poli-grafice. Și aceasta nu este singura „cheltuială”. Centrul a reușit să editeze și alte lucrări de specialitate, foarte necesare, indispensabile, fiind singurele care tratează problemele din domeniile de care acestea se ocupă. Și ceea ce este și mai remarcabil, este faptul că multe pot fi considerate, pe drept cuvânt, ca fundamentale.

Note

(1) Ținem să precizăm că **temperatura**, prescurtat **t** în cuprinsul acestei lucrări, nu este un factor, ci o măsură a gradului/nivelului de căldură. Formularea corectă: căldura ambientală. Noi vom folosi, totuși, printr-o convenție, termenul consacrat de temperatură.

Pl. 1. Depozitarea incorectă, unul din principalii factori care induc degradarea patrimoniului.

Pl. 2. Carte din sec. al XVII-lea. Procese și forme multiple de degradare. Coperțile au dispărut iar hârtia, înbrunită, „arsă”, măcinată în zona de contact cu umiditatea (apa chiar), oxigenul și lumina, stă gata să pleznească la primul contact cu mâinile cititorului. Starea avansată de fragilizare o face de nefolosit. Biblioteca Academiei Române, secția Cluj.

*Prefață la ediția a treia**

Au trecut 11 ani de la apariția primei ediții. *Fugit tempus!* Pentru noi, dar și pentru patrimoniu.

1 - Această ediție prezintă câteva noutăți. Mai întâi, o nouă formă editorială. Ceea ce-i va permite o circulație mult mai bună. În plus v-a fi mult mai ușor de manevrat. Am introdus Notele și Bibliografia specifică la sfârșitul fiecărui capitol. Cartea a fost atent revizuită, s-au făcut completări, chiar însemnate la unele capitole. Au fost introduse și câteva capitole noi: Fișa de Conservare, Salvarea bunurilor culturale expuse calamităților naturale, Recomandări pentru păstrarea bunurilor deținute de persoanele fizice/colecționari și Atribuțiile conservatorilor. Acestea din urmă apar la muzee cam confuze, din cauza pregătirii sumare a conservatorilor și sunt complet ignorate de factorii manageriali. Aceștia nu știu –nici nu-i prea interesează– ce ar trebui să facă conservatorii, folosiți în fel de fel de activități, fără legătură cu conservarea (de cele mai multe ori ca gestionari). Deși, obligație elementară, toate ar trebui să figureze în fișa lor de post iar evaluările profesionale, care ar trebui să se facă periodic, să fie raportate la îndeplinirea integrală a acestora.

2 - O altă noutate constă în actualizarea problemelor abordate, aducere la zi, cum se mai spune. Pentru această ediție, am putut consulta, în sfârșit, mult mai multe materiale documentare (câteva mii de pagini), la care nu am avut acces până acum. (I) S-a scris mult în acest sens! Multe reprezintă rezultatul unor cercetări minuțioase. Și care aduc nu numai elemente de cunoaștere noi, dar și soluții pentru îmbunătățirea măsurilor de conservare preventivă. Cele mai multe se referă la factorii microclimatici, a căror contribuție la dezvoltarea complexelor procese de degradare, este subliniată de rezultatele acestor cercetări. Și, poate, că unul din cele mai interesante rezultate ale cercetărilor privește faptul că valorile UR pot fi coborâte sub 50%, fără teama că obiectele de natură organică ar fi expuse efectelor secundare, menționate în literatura de specialitate din cea de a doua jumătate a secolului trecut. Ceea ce reprezintă un mare pas înainte, în lupta împotriva factorilor de degradare, întrucât reducerea valorilor UR, până la 30%, va avea ca efect reducerea semnificativă a ratei proceselor chimice de degradare. Și, astfel, recomandarea pentru un regim microclimatic, „mai uscat și mai rece”, apare tot mai frecvent în studiile făcute de specialiști în ultima perioadă.

* Această ediție trebuia să vadă lumina tiparului tipografic, prin grija Centrului de Perfecționare. Invocând lipsa de fonduri, instituția respectivă s-a derobat de la această obligație, asumată prin contract, iar cartea a rămas netipărită. Astfel, a trebuit să caut altă soluție.

Pot, de asemenea, afirma că, alinierea cărții la nivelul bibliografiei actuale sau, mai actuale, nu a impus modificarea unor puncte de vedere, explicații sau măsuri, prezentate în edițiile precedente, ci a însemnat mai curând o confirmare a acestora. Și, ca să dau un exemplu în acest sens: în ediția a doua introdusesem, în cadrul parametrilor microclimatici, valori diferite (U.R.30 – 40% și temperaturi mai mici pentru foarte numeroasele bunuri culturale vulnerabile), față de cele acceptate atunci pe plan mondial (formula Standard): U.R. 50-65% , t 18 – 24 grade C., aceleași pentru toate clasele de bunuri. Chiar și astăzi, în majoritatea materialelor care tratează valorile microclimatice, se merge tot pe „standardul Plenderleith”. Ceea ce confirmă justetea acestei recomandări este faptul că, în ultimii ani, numărul studiilor care pledează pentru scăderea valorilor standard ale U.R. și ale temperaturii au crescut simțitor. (O dezbateră mai largă în acest sens la capitolul respectiv din carte).

3 - Această ediție pune un accent mai mare în tratarea a ceea ce am putea denumi drept „**triada-degradării**”: **factori – procese/mecanisme – efecte**. Un accent necesar, dată fiind importanța pe care o are cunoașterea deplină a dualității factori-mecanisme, pentru aplicarea eficientă a măsurilor de prevenire. Mult timp factorii și efectele lor au cohabitat, știindu-se destul de puțin despre mecanismele care induceau efectele. Ori, cunoașterea mecanismelor, prin care se realizează în fapt degradarea, este fundamentală. În absența ei, este foarte dificil de preconizat măsurile necesare contracarării acțiunii acestor factori. Trei sunt mecanismele prin intermediul cărora sunt induse procesele de degradare: procesul chimic, procesul fizic și procesul fizico-mecanic. Aceste mecanisme induc efecte diferite din toate punctele de vedere iar cunoașterea lor ne indică pe cele mai dăunătoare. Aflăm astfel, mai ușor, ceea ce trebuie făcut, pentru a preveni efectele sau a reduce aceste efecte. Este de ajuns, în acest sens, dacă vom menționa că descoperirea procesului chimic, ca principalul mecanism prin care factorii fizico-chimici induc un numai cele mai dăunătoare forme de degradare, dar care afectează și cele mai multe clase de bunuri culturale, a determinat reducerea semnificativă a parametrilor microclimatici. Să zicem, în acest sens, că studiul factorilor de mediu ne recomandă că, pentru buna păstrare a bunurilor culturale, trebuie redusă U.R. Ei bine, aceasta va fi o măsură care va acționa doar în cazul proceselor chimice pentru că, acolo, este în concordanță cu principiul „mai puține molecule de apă, mai puține procese chimice”. Însă, nu va avea nici un efect în cazul proceselor fizice! Acestea sunt determinate de modificările conținutului de umiditate higroscopică a materialelor organice. Pentru că degradările cele mai relevante nu sunt determinate în acest caz, de cât de umed sau de uscat este aerul, ci de fluctuațiile provocate de modificările UR. Pentru că mecanismul acestui tip de procese este determinat de mișcările dimensionale repetate, ale anumitor clase de obiecte higroscopice. Și sunt câteva: lemnul, pictura, mobilierul, instrumentele muzicale din lemn etc., la care, principalele efecte ale proceselor de degradare sunt induse astfel de mișcările dimensionale repetate pe care le provocă variabilitatea U.R. și nu valorile absolute ale acesteia. *Acesta este un exemplu clar de ce se poate întâmpla, dacă se aplică măsuri ținând seama numai de factori, ignorând procesele prin care se manifestă.*

4 - Cititorul trebuie avizat că, uneori, în carte, va întâlni puncte de vedere diferite de cele citite în literatura de specialitate de peste hotare. Unele abordări, mai apropiate de cele preconizate de noi, și-au făcut, totuși, loc, dar acestea par, deocamdată, destul de răzlețe. Este cazul neutralizării radiațiilor U.V. și a luminii naturale. Ori-

cum, punctele noastre de vedere sunt fundamentate atât de rezultatele unor cercetări, cât și de logică. Un alt punct de vedere privește parametrii microclimatici. Reflecțiile asupra proceselor de degradare m-au condus la teza potrivit căreia cel mai important mecanism de degradare, este procesul chimic. Iar înțelegerea acestui mecanism face posibilă găsirea unor modalități de contracarare a lui. Însă, nu în sensul prevenirii acestor procese. Și aceasta, pentru simplul fapt că degradarea indusă de procesele chimice, nu poate fi oprită, nici cum. Când încercăm să prevenim procesele de degradare ale bunurilor culturale trebuie să știm că acest gen de procese este întotdeauna inevitabil, inexorabil, permanent și ireversibil. Cauza? Prezența permanentă în mediul bunurilor culturale, atât a factorilor fizico-chimici, cât și a factorilor interni din structura obiectelor, ambii cu rol esențial în mecanismul degradării chimice. Nu putem evita astfel de procese, care, potrivit legilor naturii, se derulează în mod obiectiv. Putem însă acționa asupra lor, într-un mod mai subtil: reducând rata proceselor respective. Cunoscând, astfel, că rata lor va depinde întotdeauna de concentrația factorilor de reacție (UR, O₂, gazele reactive), de intensitatea factorilor de activare (lumina și temperatura) și, în anumite condiții, de anumiți catalizatori, avem cheia care ne permite să intervenim asupra proceselor de degradare prin reducerea valorilor parametrilor microclimatici. Cu alte cuvinte, mai puțină căldură și lumină, mai puține molecule de apă vor induce, în lanț, câteva efecte benefice: mai puține procese chimice, care vor determina creșterea T_{1/2} și, deci, mărirea duratei de viață a bunurilor culturale. Iată deci, rostul altor parametri microclimatici (30-40% U.R. și nu 50-65%, 1-3° - depozite- sau 15-18° expoziții- nu 20 – 24⁰), pentru materialele vulnerabile. Valori diferite față de cele preconizate de Plenderleith în studiul său fundamental, de acum 50 de ani. Iar răspunsul la întrebarea: de ce numai 30% și nu și mai puțin? va fi dat la capitolul respectiv din carte. Aceiași mențiune și pentru întrebarea: De ce parametri microclimatici diferiți pentru depozitarea unor clase de bunuri, față de cei preconizați pentru aceleași obiecte, dar aflate în spațiul expozițional?

5 - Nu este un secret pentru nimeni că bunurile culturale au proprietăți diferite, ceea ce înseamnă că acestea vor reacționa diferit și specific la acțiunea factorilor de mediu.

Una din tezele fundamentale ale conservării preventive ne spune că principalul mecanism al degradării este procesul chimic. Iar acesta este indus de factorii reactivi și de cei interni. Ei bine, acest mecanism este condiționat și de o altă trăsătură a materiei: instabilitatea chimică a materialelor din care sunt făcute bunurile culturale, foarte diferită de la un material la altul, în funcție de structura, compoziția și natura/tăria legăturilor chimice. Rezultă, astfel, că rata proceselor chimice va depinde nu numai de concentrația și intensitatea acestor factori ci și de proprietățile specifice ale obiectelor: structură, compoziție, tăria legăturilor chimice etc. Deci și efectele lor. Ceea ce ne obligă să grupăm bunurile de natură organică potrivit cu gradul lor de vulnerabilitate și să aplicăm soluții de ocrotire în concordanță cu natura și particularitățile acestora.

Evident că simpla clasare a bunurilor culturale în vulnerabile sau mai puțin vulnerabile, nu soluționează decât parțial problema. Pentru că, pe lângă intervenția asupra factorilor de mediu, trebuie adoptate și alte măsuri preventive cum sunt, spre exemplu, reducerea duratelor de expunere, asigurarea condițiilor corecte de iluminat etc. Bunăoară, atât ziarele cât și cartea veche sunt tipărite pe hârtie. Însă, calitatea hârtiei folosite de acestea este foarte diferită. Există mari deosebiri în ceea ce privește conținutul de lignină, higroscopicitate etc., care ne obligă să aplicăm măsuri preven-

tive, mult mai riguroase colecțiilor de ziare, cărților și documentelor, tipărite după 1850, toate pe hârtie acidă.(2) Deci, pentru păstrarea acestora ar trebui adoptate măsuri aproape la fel de severe ca cele aplicate pentru depozitarea arhivelor de filme. Aceasta este justificarea introducerii condițiilor microclimatice menționate la capitolul V al cărții noastre, paragraful 1, punctul a.

6 - O altă noutate o reprezintă modul în care am făcut trimiterile bibliografice. Am considerat că este mai practic ca cititorul interesat să găsească lucrările care-l pot interesa, grupate potrivit tematicii la care acestea se raportează, deci la sfârșitul capitolului respectiv. Adică să facă parte din structura capitolului, așa cum sunt și notele. Pe lângă aceasta, am menținut bibliografia generală la sfârșitul lucrării, pentru cititorii care ar dori să afle lucrările, ai căror autori le sunt cunoscuți, indiferent de tematica acestora.

7 - În sfârșit, pentru a încheia, o ultimă observație. Cu excepția unor detalii, cartea conține esențialul a ceea ce trebuie făcut pentru a se asigura conservarea preventivă a bunurilor culturale de patrimoniu. Iar ceea ce lipsește s-ar putea suplini prin logică și bun simț. Mă tem însă, pe baza îndelungatei experiențe pe care o am, că ecoul ei va fi foarte slab. Cum s-ar mai putea face ceva în domeniul conservării preventive, dacă nici măcar în „luminatul” mediu universitar nu s-a înțeles, nici cum, ce este conservarea și ceea ce o diferențiază de restaurare? Dacă o combinăm cu tradiționala inerție și incapacitate organizatorică a factorilor birocratico-decizionali, vom avea explicația diferențelor fundamentale în care sunt tratate aceste probleme la noi, față de celelalte țări din Europa. Uitați-vă puțin în mica Ungarie sau în marea Polonie și veți rămâne uluiți de diferență. Vai, cât ne mai lipsește pentru a fi în rândul celor buni!

Note

1.- Punerea la punct cu informațiile publicate în literatura de specialitate mi-a dat multă, foarte multă, bătaie de cap. E de ajuns să spun, în acest sens, că timpul necesar redactării actualei ediții a fost de 12 luni (zi de zi, non stop, cum se mai spune), în timp ce redactarea cărții (prima ediție) am făcut-o în numai șapte luni (pe atunci lucrând și la Ministerul Culturii!).

2.- Cum să fie ocrotită astfel cartea, fragilă din naștere, care marchează procesul fundamental de modernizare a României (începând cu Cuza), dacă acesteia pentru a fi clasată, deci ocrotită, îi lipsește o condiție esențială: vechimea! Potrivit unor condiții (criterii un sunt, nici cum), stabilite în mod straniu, se zice, de specialiști! Și nu cred că în patrimoniul țării noastre să existe alte genuri de carte cu o valoare mai mare decât aceasta. Ca să nu menționez și soarta ingrată a colecțiilor de ziare (oglanda timpului, nu?), azvârlite prin fel de fel de cotloane ale spațiilor de depozitare.

Trimiteri

Numeralele italicizate, boldate (*1,2* . .) face trimiterea la notele de la sfârșitul capitolului respectiv.

Numele autorului și numerele, boldate, **Padfield**, (**1,2**,) = trimiterea bibliografică de la sfârșitul capitolului respectiv.

Numerotarea figurilor, planselor și a diagramelor, la fiecare capitol.

Prefață la ediția a patra

În fapt, ar trebui intitulată Prefață la ediția I-a tipărită. Trebuia să fie ediția a treia tipărită dar CPPC nu a avut mijloacele necesare. Mai curând, n-a vrut. În sfârșit! Așa încât ceea ce am scris pentru ediția 3-a este pe de-a-ntregul valabil și pentru ediția IV-a. Ce este, totuși, în plus?

Mai întâi,

Cartea a fost completată cu câteva capitole noi: **Fișa de Conservare, Salvarea bunurilor culturale expuse calamităților naturale, Recomandări pentru păstrarea bunurilor deținute de persoanele fizice/colecționari și Atribuțiile conservatorilor.**

1 - Fișa de conservare. Lipsa acesteia din edițiile precedente se datorează unei regretabile scăpări. În structura cursului, datele despre *Fișa de conservare* nu puteau lipsi, dat fiind rolul metodologic general foarte important, pe care-l îndeplinește. Fișa de conservare nu este doar un instrument care consemnează starea bunurilor culturale. Odată cu scurgerea timpului, el devine un instrument de referință, la care se raportează toate modificările stării bunurilor culturale. În acest context, pe baza informațiilor care consemnează în fișe aceste modificări, se pot analiza cauzele și aplica măsuri de corectare a condițiilor de păstrare sau de folosire. Fișa de conservare apare, astfel, ca un indispensabil instrument de lucru.

2 - Salvarea bunurilor expuse calamităților naturale. Acest capitol nu putea lipsi din economia unei lucrări, care trebuie să abordeze totalitatea factorilor de degradare. Măsurile preconizate în acest capitol sunt preventive doar într-un sens foarte larg. Nu poți aplica astfel de măsuri pentru salvarea bunurilor culturale, expuse unor fenomene naturale imprevizibile și intempestive. Constatările specialiștilor care au participat la refacerea pagubelor provocate de inundațiile râului Arno la Florența, în 1966, ne spun că, pentru a reduce impactul produs de un asemenea fenomen, trebuie pregătite modalități de intervenție cu mult înainte de manifestarea fenomenului respectiv. Cartea trece, așa, dar în revistă, cele mai importante din măsurile pregătitoare pentru a face față unor inundații. Și, încă o mențiune! Acest capitol nu se ocupă de toate calamitățile naturale care ar putea surveni: cutremure, erupții vulcanice, etc. Ci, raportându-ne la condițiile din țara noastră, doar la inundații. Noi tragem speranța că nu vor fi inutile. Poate că, odată și odată, factorii responsabili din țara noastră vor avea reacțiile potrivite secolului în care trăiesc. Păi, dacă suntem europeni, nu este cazul să fim cu adevărat, nu numai să pretindem că suntem?

3 - Atribuțiile conservatorului. Am considerat că este necesar să le menționez într-un capitol special, dat fiind rolul care revine conservatorului în aplicare tuturor măsurilor de ordin preventiv, fără de care ocrotirea patrimoniului apare permanent ca un deziderat și nu ca o realitate. La nivelul instituțiilor muzeale, atribuțiile acestora apar cam confuze, din cauza pregătirii sumare a conservatorilor și sunt complet ignorate de factorii manageriali. Aceștia nu știu –nici nu-i prea interesează- ce ar trebui să facă conservatorii, folosiți în fel de fel de activități fără legătură cu conservarea (de cele mai multe ori ca gestionari). Deși, obligație elementară, toate aceste atribuții ar trebui să figureze în fișa lor de post iar evaluările profesionale periodice, să fie raportate la îndeplinirea integrală a acestora!

4 - De asemenea, am făcut loc și unor recomandări adresate persoanelor fizice care dețin bunuri culturale. Acestea cunosc prea puțin în legătură cu condițiile care ar trebui asigurate pentru prelungirea existenței valorilor culturale, pe care le dețin. Sunt recomandări simple. Nu însă și ușor de aplicat. Dar cu puțină voință și atenție, se poate asigura un minimum de condiții care ar putea prelungi durata de viață a bunurilor pe care le dețin. Din păcate, până acum, nimeni nu s-a gândit să informeze deținătorii bunurilor culturale de patrimoniu în legătură cu obligațiile pe care le au în acest sens, nici ce trebuie să facă pentru a le asigura o existență cât mai îndelungată. Fie că sunt persoane fizice sau chiar persoane juridice (Culte, Bibliotecile, alte instituții). Cu atât mai puțin asupra modului în care ar trebui procedat, pentru a le asigura o protecție elementară. Acestea ignoră regulile de conservare preventivă, nu dispun de personal, iar în cazul în care acesta există, este sumar și inadecvat pregătit. Vinovații principali, Ministerul Culturii și Legea Ocrotirii Patrimoniului Cultural Național. Legea nu menționează nici una din nenumăratele măsuri privind ocrotirea patrimoniului, pe carea ar trebui să le aplice deținătorii lor, fiind, pe de o parte, prost elaborată, iar pe de altă parte, lacunară. Legea a trasat această sarcină fundamentală Ministerului Culturii care trebuia, în acest sens, să elaboreze un set de Norme de Conservare. Ceea ce nu au înțeles autorii Legii este că Normele nu puteau să aibă aceeași putere ca articolele Legii. Mai mult chiar! Ministerul Culturii, prost încadrat cu consilieri de specialitate, a bolmojit un simulacru de Norme, care mai mult încurcă decât ajută și care nu au absolut nici un efect practic. Atât pentru faptul că nu reprezintă instrumentul care trebuia să impună aplicarea măsurilor de protecție, cât și pentru că la noi trebuie să depui eforturi ciclopice pentru a aplica vreo măsură de ordin social. Așa se face că nici una din Bibliotecile din țară, care dețin o bună parte a bunurilor de interes național, nu aplică nici o măsură de conservare preventivă. Nu cu mulți ani în urmă, am examinat starea colecțiilor a două mari Biblioteci, Biblioteca Academiei, filiala Cluj și Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, care deși dețin fonduri patrimoniale mari și de o valoare deosebită, nu au aplicat nici una din măsurile importante de ocrotire. Să spun că aciditatea macină hârtia colecțiilor respective ar înseamna că am menționat doar unul din numeroșii factori care afectează fondurile de valoare ale acestora. Bunăoară, BCU Cluj deține numeroase cărți, documente, colecții de ziare (materiale unice pentru istoria națională a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea), toate pe hârtie foarte acidă, care în condițiile actuale de „păstrare” vor dispărea în mai puțin de 100 de ani! Am elaborat rapoarte detaliate cu măsurile care ar trebui luate imediat, dar conducătorii acestor biblioteci, profesori universitari, doctori, academicieni n-au aplicat nici una din ele, ignorându-le pur și sim-

plu. Ca să nu menționez și mizeria- acest atribut nu este deloc exagerat - în care sunt ținute colecțiile Bibliotecii Naționale, cea mai mare bibliotecă din țara noastră! Iată efectul unei politici patrimoniale aplicate neprofesionist de oameni care s-au rătăcit prin structurile instituțiilor deținătoare de valori ale patrimoniului național și prin Ministerul Culturii și care aveau obligația, printre altele, să asigure prin măsuri adecvate, protecția patrimoniului cultural național! Ca să nu relevăm și alte aspecte. Cum ar fi faptul că Personalul de specialitate din muzee, biblioteci, unități de cult, inclusiv cel managerial, care hotărăște în ultimă instanță starea patrimoniului, nu beneficiază de programe de informare/pregătire în acest sens în cadrul foarte scurtelor cursuri, să le spunem cu multă indulgență, de perfecționare. Iată și câteva exemple de improvizării, des întâlnite pe meleagurile noastre. Total nepotrivii pentru managementul unei instituții specializate, conducătorii CPPC au angajat ca formator pentru specializarea conservatorilor și a restauratorilor un absolvent al Conservatorului (muzical!). Comisia pentru examenul de licență a Colegiului de Muzeologie și Conservare a Universității din Târgoviște, a fost formată de trei istorici. Dar erau doctori! Iar o altă Comisie, tot de atestare a absolvenților unui program de inițiere în problemele conservării patrimoniului unităților de cult, organizat de cultul ortodox prin județul Constanța, a fost formată din doi specialiști în istoria artei și un arheolog, doi fiind și directori de muzee! Cum ar putea evalua astfel de comisii, cunoștințele pe care ar trebui să le aibă cei care au terminat programe speciale de pregătire? Deseori m-am întregat, acestea nefiind de loc cazuri singulare, cum pot accepta, persoane, altfel serioase, bine pregătite în domeniile în care s-au specializat, postura ridicolă de examinator pentru domenii pe care nu le stăpânesc nici cum?

În sfârșit, aș mai reaminti, că ignorarea problemelor ocrotirii de către cei mai îndreptății factori, adică de managerii instituțiilor deținătoare de bunuri culturale, induce degradarea rapidă și iremediabilă a patrimoniului cultural național. Și, nimeni un pare să-și dea seama! Este revoltător să vezi indiferența cu care cea mai importantă parte a avuției naționale, respectiv **patrimoniul cultural național**, este tratat de către cei care sunt plătiți pentru a păstra intactă această comoară! Observațiile mele critice din această carte nu sunt exagerate, nici cu o iota. Este stupid să se creadă că este de ajuns să fii profesor universitar, sau doctor în nu știu mai ce, academician chiar, pentru a putea face funcționale instituții complexe, cum sunt muzeele și bibliotecile. Lipsiți fiind, de pregătirea de specialitate indispensabilă în domeniul muzeografiei, biblioteconomiei, conservării etc. Regretabil, mai ales, este faptul că, în absența cunoștințelor necesare, aceștia nu au nici măcar capacitatea de a înțelege rostul aplicării măsurilor de ocrotire preconizate de specialiști! Nu aș vrea să se înțeleagă din aceste afirmații că toți doctorii sunt așa. Dar, în viața mea am întâlnit destui. Cum poate fi explicat faptul că, după atâția ani de învățătură și încărcat cu fel de fel de titluri, să nu fii în stare să pricepi lucruri elementare? Cum ar putea fi definită altfel lipsa de reacție a directorilor, înzorzonați cu titluri de doctori, profesori universitari, academicieni? În ultimă instanță, în fața unor asemenea cazuri, stai și te întrebi nedumerit: la ce folosește atâta învățătură, dacă nu se aplică și la rezolvarea problemelor instituțiilor pe care le manageriază?

Și acum, în încheiere, nu pot să nu împărtășesc cititorilor o știre pe care o putem considera ca senzațională. O echipă de cercetatori europeni a pus la punct un instrument care permite evaluarea rapidă, complexă și nedestructivă a proprietăților hârtiei.

Până acum tehnicile de investigații, în acest sens, erau complicate, distructive și foarte greoaie. Acum instrumentul respectiv permite evaluarea completă a proprietăților hârtiei: compoziția acesteia, gradul de aciditate, conținutul de lignină, materialele de umplură, proprietățile mecanice, **gradul de fragilizare**, modificările de culoare etc., cu alte cuvinte, starea reală de conservare a acesteia. Ceea ce dă posibilitatea celor interesați, să vadă dacă un document istoric sau o carte, poate fi consultată, expusă, ce trebuie făcut pentru restaurarea ei etc. Aceste investigații dau răspunsuri imediate și permit un număr mare de evaluări (o colecție întreagă poate fi evaluată pe parcursul unei singure zile!).

S-a reușit, astfel, crearea instrumentului ideal pentru uzul conservatorului. Să afli răspunsul, imediat, la întrebarea dacă un document sau o carte de interes istoric poate fi consultat, inclus într-o expoziție, restaurat, ce măsuri de conservare preventivă trebuie aplicate pentru salvarea lui, ce se poate face pentru restaurarea lui etc., este o știre de importanță deosebită. Și, dacă, se vor putea crea astfel de instrumente și pentru celelalte clase de materiale, vom putea spune că omenirea a făcut un mare pas înainte pentru salvarea patrimoniului cultural mondial!